

Petre Andrei – Omul și opera **[Petre Andrei – Men and Opera]**

Doru TOMPEA & Anca Teodora TOMPEA

I intercepted the personality of the philosopher and sociologist Petre Andrei during my student years, by printing, under the auspices of the Romanian Academy, under the coordination of Mircea Măciu, Petre Andrei. Sociological Works, 1983, but, especially through documents, texts, writings of Petre Andrei, which, in a thoughtful order, before '89, uncle Pichi, son Petru P. Andrei presented to us for study and research. This is how the Petre Andrei project began, to which the son of the scientist, the historian Valeriu Florin Dobrinescu and other colleagues attracted us under his coordination. Initially, this project aimed at editing and re-editing "without corsets" the communist censorship of the life and work of Petre Andrei, the activity carried out in intellectual circles and circles, in political, governmental, parliamentary activity. This is how I initiated the Petre Andrei series, The Man and the Opera, in which I edited his Omnia opera, in different editions, bilingual, Romanian, and English. Subsequently, in 1991, I founded the Petre Andrei Academic Foundation, within which the UPA was established, Petru Andrei being the President and, respectively, their Founding Rector. In 1991 Petre Andrei has received post-mortem member of the Romanian Academy, and in 2001 the same high academic forum awarded Professor Petru Andrei and me the Ioan Petrovici Prize, for the editorial activity submitted in promoting the work of the scientist.

Keywords: *Petre Andrei, Petru P. Andrei, philosopher, sociologist, parliamentarian, minister, university, dictatorship, democracy, legionarism, employed intellectual.*

Introducere

Căderea comunismului a făcut posibilă recuperarea operei științifice a savantului Petre Andrei, motorul acestei acțiuni fiind unul dintre fiii săi, profesorul Petru P. Andrei. El a fost cel care a scos la lumină, în mai multe etape, un număr de 40 de manuscrise ale tatălui său, majoritatea nepublicate, chiar nefinisate. Ceea ce se publicase în perioada comunistă fusese cenzurat, pentru că Petre Andrei se exprimase și împotriva bolșevismului.

În cele ce urmează, vom prezenta câteva repere ale vieții și operei lui Petre Andrei. Menționăm faptul că publicarea integrală a operei s-a datorat atât lui Petru P. Andrei cât și celor care au fost colaboratorii lui apropiați.

Familia

Cunoscutul sociolog și filosof Petre C. Andrei s-a născut în Brăila, pe 29 iunie 1891. În anul 1910 a absolvit cursurile Liceului „Nicolae Bălcescu” – secția modernă – din orașul de pe malul Dunării, fiind coleg de clasă cu Dumitru I. Panaitescu-Perpessicius¹.

A fost al patrulea copil, după trei fete, născut de o grecoaică frumoasă, Vasilica, fiică a unui ofițer de marină (Conduriotis) care a fugit cu ciobanul Andrei la nordul Dunării. Tatăl său, Costache, a fost puțin știutor de carte, alături de el Petre Andrei aventurându-se în incursiuni în Bălțile Brăilei, unde pescuia și vâslea. În liceu a fost remarcat de profesorul Vasile Goraș, care l-a orientat să continue studiile la Iași, tânărul dovedindu-se avid de învățatură. Petre Andrei și-a depus la dosarul de admitere Certificatul de paupertate eliberat de Primăria Brăila, care evidenția faptul că familia sa nu poseda avere, având doar imobilul din strada Rabavei nr. 135, pentru care plătea un impozit de 28,79 lei.

Petre Andrei se va căsători cu Alice-Georgette Tulbure (Dudu), care provenea din familia lui junimistului C. Meissner. Acesta era căsătorit cu Elena, născută Buznea, cunoscută în istoria lașului pentru activitatea sa ca profesoară și ca devotată luptătoare feministă, care avea o soră, Maria Tulbure, care era institutoare, văduvă din tinerețe. Maria avea o fată, Alice-Georgette Tulbure (Dudu), care în 1920 se va căsători cu Petre Andrei.

Iată cum descria Petru P. Andrei familia din partea mamei: „O să descriu oamenii care se întâlneau în casa junimistului Meissner... Pe George Enescu, de pildă, memoria mea îl plasează în atmosfera casei Meissner. L-am revăzut, apoi, la Ministerul Artelor, de câteva ori, când Enescu a venit la Ralea să protesteze împotriva epurării marelui dirijor Gogu Georgescu, a Artei Florescu și a lui Arnăutu. Iar Ralea, om foarte subțire, un știutor de carte, un intelectual, i-a replicat lui Enescu că măsura nu a luat-o el, ci i-a fost impusă de ruși! Atunci, Enescu s-a supărat și-a pus pălăria și a plecat la Paris. Nu s-a mai întors! Tot în casă la Meissner, i-am cunoscut pe Ghiță Chirileanu, pe Grigore Antipa, pe Ion Petrovici, o serie întreagă de oameni ai Iașului, inclusiv Elena Meissner (sora bunicii) adeptă a curentului feminist care exista atunci.”²

Studiile

Ajuns la Iași în 1910, Petre C. Andrei a candidat la admitere la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza”. A susținut examen de admitere cu două teze – cu profesorii Dimitrie Gusti și Ion Petrovici –, obținând singura bursă care se acorda în anul universitar 1910-1911³, în valoare de 100 lei, din care își plătea chiria. Pentru completarea veniturilor facea „preparații”. I-a avut colegi pe Constantin Simionescu și Victor Iamandi.

Profesorii Gusti și Petrovici au remarcat inteligența, perseverența și capacitatea de muncă neobișnuită a viitorului student. Dimitrie Gusti sesiza și marea dorință de învățatură a lui Andrei⁴, iar Petrovici nota că „elementul de seamă apăruse și lucrul s-a confirmat continuu, în toate etapele evoluției sale de student, la toate examenele parțiale și la examenul de licență”⁵.

După decesul tatălui său, în anul 1911, la recomandarea lui Dimitrie Gusti și Ion Petrovici, Petre Andrei a primit de la Administrația Școlilor un premiu special de 250 lei,

¹ Vasile Cocoș, *Liceul „Nicolae Bălcescu” Brăila, 1893-1963*, Brăila, 1970, p. 170.

² Diana Petrișor, *Confesiuni. Petru P. Andrei*, Editura Ankarom, Iași, 1997, p. 15.

³ Arhivele Statului Iași, fond Facultatea de Litere, Dosar 912, f. 77.

⁴ Petre Andrei, *Filosofia valorii* (cu o prefață semnată de Dimitrie Gusti), Fundația Regele Mihai I, 1945.

⁵ Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieți. Amintiri*, ESPLA, București, 1966, p. 416.

pentru lucrările *Critica Rațiunii Pure a lui Immanuel Kant* și *Sociologism și neo-kantianism*. În al doilea an de studenție, cei doi profesori i-au oferit un post de asistent și conducerea Bibliotecii seminarului de filosofie.

La 15 iunie 1913, Petre Andrei absolvea examenul de licență cu trei bile albe, fiind declarat licențiat „Magna cum laude”⁶. Rectorul C. Stere a dispus scutirea de taxe pentru obținerea diplomei de licențiat, decizie care îi favoriza și pe alți studenți eminenți: A. Gheorghiu, O. Păun, T. Hotnog și Th. Simenschi.

Ca o recunoaștere a meritelor sale profesionale, din toamna anului 1913 tânărul licențiat în filosofie a fost numit ca suplinitor, în locul titularului care era în concediu de studii, la un curs liber de Enciclopedie filosofică și un altul de Istoria filosofiei. Încă de la început, cursurile lui Petre Andrei s-au bucurat de un interes deosebit din partea auditoriului.

În anul 1914, în semestrul de vară, a urmat Seminarul de logică și istoria filosofiei de la Universitatea din Berlin, condus de A. Riehl, iar la Leipzig, a frecventat cursurile lui Wundt, E. Spranger, E. Cassirer, K. Schmidt și alții. Aceste cursuri îl vor ajuta la scrierea tezei de doctorat.

Participarea la Marele Război

Odată cu începerea primului război mondial revenit în țară, iar în perioada 1916-1918 va participa la războiul pentru reîntregirea neamului. Deși ca orfan de tată legea îl scutea de participarea la război, Petre Andrei se va înscrie ca voluntar, la 20 martie 1915 fiind repartizat la Regimentul 38 Infanterie. Între 7 iulie-9 septembrie 1916 va urma cursurile Școlii de ofițeri în rezervă de la Târgoviște, iar de la 1 noiembrie 1916 va fi trimis la Regimentul nr.13 „Ștefan cel Mare”⁷.

Cu zece zile înainte de a ajunge la regiment, Petre Andrei se adresa mentorului său, profesorul Ion Petrovici, printr-o scrisoare în care îl anunță plecarea pe front: „Voi aplica concepția filosofică că viața nu prețuiește prin ea a nimic, ci valoarea ei provine din idealul căreia este pusă. *Idealul nostru este așa de mare și sfânt, încât vedeți de ce nu mă neliniștește deloc gândul morții*”⁸ (s.n.). Pe front, Petre Andrei se va distinge prin eroism în luptele de pe Valea Oituzului, Slănic și Valea Cașinului, pentru acestea fiind decorat cu „Steaua României”, „Coroana României” și „Crucea de război cu barete”.

Carierea intelectuală

Imediat după terminarea primei conflagrații mondiale, Petre Andrei își va susține teza de doctorat cu subiectul *Sociologia valorii* în fața unei comisii compusă din Al. Philippide (președinte), Dimitrie Gusti (conducător) și Ion Petrovici (referent). Prin grija fiului său, Petru, lucrarea se va tipări în 1945.

După susținerea doctoratului, în perioada 1919-1922, Andrei va funcționa ca profesor în învățământul secundar la Liceul Național⁹, Liceul Militar Moritz Wachtel¹⁰ și Liceul ortodox de fete. Concomitent, îl suplinește pe Ion Petrovici la cursul de Istorie a filosofiei – Epoca kantiană – și pe Dimitrie Gusti la Catedra de sociologie. La 1 decembrie 1922, va ocupa prin concurs postul de profesor la Catedra de sociologie a Universității din Iași¹¹, rămas vacant prin transferarea profesorului Dimitrie Gusti la București. Dar, va fi titularizat la Catedra de sociologie abia după doi ani de dezbateri și litigii generate de Decanul facultății,

⁶ Arh. St. Iași, fond Facultatea de Litere, vol. XII, f. 131.

⁷ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, *Memoriu Original*, Lt. rez. Andrei C. Petre, Cr. 134.

⁸ Biblioteca Centrală de Stat, fond Alexandru St. Georges, *Corespondență Ion Petrovici*, S2(2) XXV.

⁹ Arhivele Statului Iași, fond *Liceul Național*, Dosar 2, 1914, f. 13 și urm.

¹⁰ Idem, *Liceul Militar*, Dosar 126, f. 98.

¹¹ Încă de la 31 decembrie 1920, Petre Andrei încercase să se prezinte la concursul pentru ocuparea Catedrei de sociologie, etică și istoria filosofiei vechi la care fusese recomandat, pe nedrept, Garabet Aslan.

profesorul Găvănescu, aliat a lui A.C. Cuza, care l-a impus pe acolitul său politic, Garabet Aslan, fapt ce a determinat reacția profesorilor Garabet Ibrăileanu, Ioan Petrovici și Traian Bratu, care au impus titularizarea lui Petre Andrei.

În perioada imediat următoare, Petre Andrei va scrie *Sociologia cunoașterii* (1923) și va începe lucrul la *Sociologia generală* și la cea a culturii. Din acest punct de vedere, Andrei va fi, fără îndoială, un întemeietor al Sistemului științelor sociologice din România. Petre Andrei definea astfel valoarea educativ-patriotică a științei care l-a preocupat toată viața: „Pentru ca viitorii cetățeni să fie pregătiți să-și poată închina forțele binelui obștesc, se impune ca ei să cunoască temeinic țara în care trăiesc și neamul căruia îi aparțin”¹².

În perioada 14 octombrie 1922 - 1 februarie 1927, a ocupat, prin Decret Regal, funcția de Director al Bibliotecii Fundațiilor Regale Ferdinand, realizând prima reorganizare fundamentală a acestei instituții din epoca modernă, iar în perioada 1927-1930 a editat Revista de Cultură *Minerva*. În paralel, a funcționat ca Secretar general al Societății de Sociologie, Psihiatrie, Psihologie, Endocrinologie sub președinția lui C.I. Parhon¹³.

Ca profesor, Petre Andrei s-a situat în grupul celor care nu acceptau introducerea politicii în Universitate. În 1924, ca membru al Senatului Universității, a condamnat crima comisă de Corneliu Zelea Codreanu, legătura acestuia cu A. C. Cuza și folosirea de către acesta din urmă a catedrei pentru răspândirea ideologiei legionare. Între altele, Andrei a spus: „Mă simt dator a spune: domnul Cuza a țintit și Codreanu a tras. Sunteți adevăratul asasin moral. [...] Ați înfăptuit un asasinat”¹⁴.

Afinități și cercuri intelectuale

Petre Andrei, Demostene Botez, Mihai Ralea, Ionel Teodoreanu, Octav Botez și Garabet Ibrăileanu treceau pe dealul Sărării, pe strada Lazăr Catargi, se întâlneau la anticariatul lui Barasch, unde își comandau cărți¹⁵. S-a afirmat că, la începutul carierei sale, ar fi frecventat cercuri conservatoare, făcându-se referire la Constantin Meissner. Dar, pe Petre Andrei nu l-a interesat politica lui Meissner, ci activitatea sa pedagogică și intelectuală progresistă. Afirmatia, deși surprinde un adevăr, în legătură cu reputatul profesor, denaturează realitatea, suportul acelor contacte¹⁶.

Încercând să ducem la capăt ideea atracției sale față de ideile socialiste, trebuie spus că, în cadrul cursurilor ținute, ca suplinitor al profesorului Petrovici, sau a cursurilor libere de sociologie, între anii 1919-1921, el a prezentat amplu și concepțiile marxiste, dar în maniera unui adevărat intelectual, care nu poate trece cu vederea orice apare în câmpul dezbaterilor filosofice. Au urmat cunoscutele proteste ale unor cadre didactice și chiar ale studenților. Susținut cu căldură de Garabet Ibrăileanu, Ioan Petrovici și Traian Bratu, după doi ani de încordate dezbateri, decizia senatului universității consemna titularizarea lui.

Activitatea politică

După formarea, în octombrie 1926, a celui de al doilea mare partid din România interbelică – Partidul Național Țărănesc –, numeroase personalități ale culturii și științei s-au îndreptat către această formațiune politică. Andrei a intrat în PNT în 1928, fiind președintele organizației județene Vaslui. Noul partid, care își avea sorgintea nu atât în voința oamenilor

¹² Petre Andrei, *Opere sociologice*, vol. IV, ediție Mircea Măciu, Editura Academiei, 1983, p. 19.

¹³ Petre Andrei, *Jurnal, Memorialistică. Corespondență*, Editura Graphix, Iasi, 1993, p. 28.

¹⁴ Arh. St. Iași, fond *Universitatea „Al. I. Cuza”*, Registrul cu procese verbale ale ședințelor Senatului Universitar, 1923-1924, P. V. nr. 6.

¹⁵ Petre Andrei, *Jurnal...*, pp. 27-29

¹⁶ *Ibidem*, p. 27.

cât mai ales în „porunca vremurilor”¹⁷, părea să întrunească adeziunea electoratului român și a marii majorități a opiniei publice, fiind partizanul principiului „solidarității naționale”.

Sfârșitul deceniului de dominație liberală, care a purtat pecetea marelui om de stat și diplomat Ionel I. C. Brătianu – România a obținut, în acel răstimp, însemnate progrese pe linia dezvoltării economice și a procesului de unificare politico-administrativă – plasa PNT într-o poziție deosebit de favorabilă. La preluarea puterii, partidul se bucura de o mare popularitate concretizată prin obținerea a 77,76% din totalul voturilor, cifră ce reprezintă cel mai mare succes electoral obținut de vreun partid politic din țară în întreaga perioadă interbelică.

Alegerile din 12 decembrie 1928 l-au propulsat pe Andrei în Camera Deputaților, el obținând 16 922 voturi pe lista 1 a PNT în județul Vaslui¹⁸. Petre Andrei a fost confirmat ca deputat la 22 decembrie 1928¹⁹. Ca deputat în toate legislaturile național-țărănești (1929-1933), el s-a impus printr-o activitate parlamentară bogată concretizată în dese sale intervenții din Cameră. Din multele sale luări de cuvânt, ne rețin atenția cele legate de rolul parlamentului și al deputaților în viața politică a țării, grija cu care s-a aplecat asupra dotării României cu legi moderne adaptate la realitățile europene, îndeosebi cele ale învățământului și administrației. Andrei a fost raportor al legii din 1929, care avea la bază descentralizarea administrativă: „Descentralizarea este sistemul administrativ prin care se poate realiza, cu adevărat, constituționalismul și se poate exercita suveranitatea națională, căci poporul săvârșește direct actele necesare pentru satisfacerea intereselor sale...”²⁰.

Situat în aripa de centru stânga a PNT, Petre Andrei respingea extremismul de orice fel ar fi fost el. Încă din anul 1927, atunci când scrisese *Fascismul*, desființase, cu o putere de argumentare exemplară, tot vidul doctrinar al mussolinismului: „Nu dictatura este principiul ideal care poate asigura progresul omenirii și nu e nevoie de revenire la trecut pentru a găsi o normă de conducere politică, căci democrația bine înțeleasă și parlamentarismul conștient și liber oferă toate elementele necesare unei normale funcționări a vieții de stat”²¹. Finalul excelentului său excurs politic este remarcabil și din considerentul că el găsește analogii între dictatura fascistă și cea comunistă-bolșevică. „Viața statului nu poate fi pusă în dependență de un om, fie el cât de mare, pentru că atunci se întronează arbitrarul și aproape întotdeauna abuzul. Dictatura fascistă nu se deosebește, în esența sa, de dictatura bolșevică, căci atît în Italia cât și în Rusia ea este apăsătoare și abuzivă. Bolșevicii și fasciștii au creat monopolul puterii în favoarea partidului și al clasei lor: ei s-au impus cu forța, trecând peste lege, ceea ce constituie un fapt de o gravitate excepțională, căci au proclamat primatul forței asupra dreptului...”²².

Calitățile remarcabile ale profesorului Petre Andrei nu puteau trece neobservate și, după numirea ca Subsecretar de stat la departamentul Agriculturii și Domeniilor – în guvernele Iuliu Maniu (13 iunie-9 octombrie 1930) și George Mironescu (17 iunie-10 octombrie 1931) –, a urmat cea de la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor în cabinetele Al. Vaida-Voievod (12 august-19 octombrie 1932), Iuliu Maniu (21 octombrie 1932-13 ianuarie 1933) și, din nou, Al. Vaida-Voievod (14 ianuarie-13 noiembrie 1933)²³. Ca subsecretar de stat la Instrucțiune și Culte, Petre Andrei s-a remarcat pentru modul cum a condus acest departament, el fiind adeptul împrumutării românilor, nu numai cu pămînt, dar și prin

¹⁷ Ioan Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*, București, Editura Litera, 1975, p. 181.

¹⁸ *Monitorul Oficial* nr. 2, duminică 6 ianuarie 1929, p. 39.

¹⁹ *Ibidem*, p. 75.

²⁰ „*Monitorul Oficial*”, nr. 97, *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 22 octombrie 1929, p. 3 672.

²¹ Petre Andrei, *Fascismul*, Editura Neuron, Focsani, 1995, p. 41.

²² *Idem*. Sub regimul autoritar comunist, ultima parte a studiului lui Andrei, pe care noi îl reproducem, a fost cenzurată.

²³ *Revista Arhivelor*, anul XLVII, vol. XXXII, Nr. 2, 1970, pp. 450-452.

cultură²⁴, aceasta constituind substanța principală a unei vieți sociale evaluate. Educația, în concepția lui Petre Andrei, avea înțelesul de fenomen permanent, activ și prospectiv, teoretic și practic, disciplinar și integrativ, individual și colectiv, național și universal, reprezentând condiția specifică a unei existențe umane productiv-creative, iar învățământul reprezenta, pentru el, mijlocul de bază al educației la îndemâna întregii națiuni²⁵. Aceste concepte le-a avut în vedere Andrei și în scurtul răstimp (iunie-noiembrie 1932) în care a fost decan al Facultății de Litere și Filosofie la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași.

În perioada 5 decembrie 1938-3 iulie 1940 – în guvernele Miron Elie Cristea, Armand Călinescu, Gh. Argeșeanu, C. Argetoianu și Gh. Tătărescu –, Petre Andrei va conduce departamentul Educației Naționale²⁶. El a preluat postul de la Armand Călinescu care, de la 20 iunie 1938, detinuse interimatul acestui minister. În această calitate va elabora *Legea pentru organizarea învățământului profesional, inferior și mediu, Legea învățământului industrial de băieți* și va începe elaborarea *Legii de organizare a învățământului superior*²⁷. „Un om de carte care face cărți”²⁸, cum l-a numit George Călinescu, Petre Andrei a înțeles că a folosi culturii tale „este a te înțelege cu generațiile superioare care te vor urma și pe care, în fond le-ai pregătit”²⁹.

După trecerea național-țărăniștilor în opoziție, Petre Andrei păstrează strânse legături cu Ion Mihalache, în care vedea singura persoană capabilă să adune rândurile formațiunii politice, de care s-a simțit cel mai apropiat sufletește. Grupul de prieteni al lui Petre Andrei îi includea, de asemenea, pe Armand Călinescu, Grigore Gafencu³⁰, Mihai Ralea, M. Ghelmegeanu și I. Lugoșianu.

În urma guvernării de 44 de zile a poetului și omului politic Octavian Goga, s-au creat condiții pentru instaurarea unui regim bazat pe autoritatea regală, iar principalele partide burgheze nu i se opuneau. Opinia publică era îngrijorată de creșterea pericolului fascist și de agresivitatea din ce în ce mai pronunțată a statelor Axei. Din multe puncte de vedere, acțiunea monarhului putea părea ca menită să pună capăt crizei politice interne și să asigure apărarea intereselor țării pe plan extern. Cercurile politice anglo-franceze vedeau în Carol al II-lea persoana capabilă să asigure ordinea internă și orientarea tradițională a politicii externe a Bucureștilor³¹. Noul regim monarhic își asigura rolul dominant, precumpănit, în sistemul politic al țării, parlamentul, guvernul și chiar puterea judecătorească fiind subordonate Regelui Carol al II-lea. Din aceste motive, nu este surprinzător că în jurul monarhului se vor situa numeroase personalități politice și culturale care realizau pericolul potențial al Gărzii de Fier și capacitatea Regelui Carol al II-lea de a-l anihila³². Așa se explică și reîntrirea în viața publică a profesorului Andrei, forțat ultimativ să facă acest gest, deși firea, caracterul și comportamentul său civic erau în totală contradicție cu un regim autoritar. De altfel, *Jurnalul* alcătuit de Petre Andrei în acea perioadă este o dovadă incontestabilă a atitudinii sale politice, a dorinței ca în problemele grave ale țării cea care să decidă să fie legea și nu asasinatul politic, pe care l-a respins categoric.

Din septembrie același an a început o nouă perioadă frământată, de uriașă solicitare și răspundere. Alături de Armand Călinescu, Mihai Ralea și Ghelmegeanu va intra în guvern. De câțiva ani regele îl solicitase, atât ca tehnician la Ministerul Educației Naționale, cât și ca un

²⁴ Fundația Academică „Petre Andrei”, *Comemorări U.N.E.S.C.O., Centenar Petre Andrei*, Iași, 1991, p. 11.

²⁵ *Ibidem*, pp. 24-25.

²⁶ *Revista Arhivelor*, ed. cit., pp. 458-461.

²⁷ Carol al II-lea, *Însemnări zilnice*, vol. 2, Casa de editură și presă „Șansa”, 1996, p. 632.

²⁸ Petre Andrei, *Jurnal...*, ed. cit., p.15

²⁹ *Ibidem*, p. 103.

³⁰ Grigore Gafencu, *Însemnări politice*, Humanitas, București, 1991, pp. 68 et sq.

³¹ Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1988, p. 428 et. sq.

³² Petre Andrei, *Jurnal...*, ed. cit., p. 32.

cunoscut antifascist. Acestor propuneri le-a răspuns, cât a putut rezista, prin amânări, invocând, nu o singură dată, starea sănătății sau activitatea la catedră.

Iată ce își amintea Petru P. Andrei: „O pagină din viața tatei, care mi-a rămas vie în memorie, se referă tocmai la *momentul* intrării în guvern. La începutul lunii decembrie se găsea în București, în costum obișnuit, dar el trebuia să se prezinte în fata regelui. Așa a apărut în fața acestuia. Atunci regele și Armand Călinescu i-au dat termen limită de 24 ore pentru a da un răspuns, dacă acceptă sau nu intrarea în guvern. Îmi amintesc bine cum, ajuns dimineața cu trenul, ne-a chemat pe toți și față de mama, bunica și noi cei mari, ne-a povestit ce s-a întîrplatși dilema în care se afla. Nu-i convenea colaborarea cu un regim dictatorial, care nu se potrivea cu firea și concepțiile sale. Pe de altă parte, era atras de activitatea de organizare a învățământului, de colaborare cu Călinescu, Ralea, Ghelmegeanu. Îi repugna ideea de a accepta o demnitate, pe care o vedea și cu multe semne de întrebare, de îndoială; dar primirea ei îi apărea drept cale unică de luptă împotriva ideilor ce loveau în crezul său politic. Ce puteam spune noi? În aceeași zi a luat biletul de plecare la București pentru a răspunde afirmativ solicitării în noul guvern. Dar, ironia soartei, seara s-a prezentat la noi chestorul poliției Ion Vlășie (*același* care, doi ani mai târziu, i-a prezentat mandatul de arestare) care avea sarcina de a-l *conduce* la București. Astfel, a depus jurământul ca ministru al Educației Naționale, sub președinția Patriarhului Miron Cristea, la 5 decembrie 1938...Cum și-a desfășurat activitatea la Minister, cât și cum a muncit, revine în sarcina viitorilor biografi să-și spună cuvântul. Știu numai că a elaborat *Legea pentru organizarea învățământului profesional inferior și mediu, Legea pentru organizarea învățământului industrial pentru băieți*, ambele votate la 27 aprilie 1940, și că lucra la un proiect-lege de organizare a învățământului superior. Îmi amintesc cu câtă rețineră îmbrăca uniforma și cât de nervos era, când trebuia să participe la recepții, în care i se indica și ținuta.³³”

Era chiar în ziua de 27 iunie 1940, „zi memorabilă și istorică”, când la orele 8 și 15 minute intra Regele în clasa din Sala Tronului, unde Marele Voievod Mihai susținea examenul de bacalaureat, alături de Ioanițoiu, Malaxa și Neltru, obținând media 9,50 și primul loc. Președintele comisiei a fost Petre Andrei. A fost ziua în care rușii au invadat Basarabia. „În anul 1940, Petre Andrei a trăit marea dramă a sfârtecării teritoriale a țării sale, ca urmare a realizării practice a anexei secrete a pactului sovieto-german și a izolării, tot mai pronunțate, a României. S-a aflat între cei care, în Consiliile de Coroană, convocate în urma primirii a două note ultimative din partea Moscovei, au decis ceea ce avea de făcut România. Pentru România din vara anului 1940 nu erau prea multe variante de ales și cea pentru care s-a pronunțat și Petre Andrei reprezenta, se pare, singura soluție realistă a momentului³⁴. A trăit, apoi, tragedia sfârtecării trupului Transilvaniei prin „arbitrajul” fascist de la Viena și a cedării Dobrogei de Sud Bulgariei, prin tratatul de la Craiova. Petre Andrei asista, ca toți românii, la prăbușirea granițelor României Mari, pentru înfăptuirea căreia luptase și el în tranșeele primului război mondial.”³⁵

Iată ce nota el în jurnal: „27 Iunie. Zi memorabilă și istorică. Nu știu cum se vor desfășura evenimentele, nu văd clar ce va urma. Copiii mei vor judeca actele mele în lumina faptelor care se vor produce și vor înțelege totul. Eu știu un singur lucru: am lucrat cu conștiința curată și cinstit în tot ceea ce am făcut. Am lucrat determinat de sentimentul datoriei și al iubirii de Țară. Până se vor putea da toate detaliile și se vor lămuri toate faptele mulți vor cârti și vor vroi să fixeze răspunderi și vinovății – dar nu au dreptate, căci nu cumosc chestiunile în fondul lor. Colonelul Dămăceanu îmi spune în taină o veste uluitoare – rușii au intrat în Basarabia. Nu-mi vine să cred urechilor. Vreau să iau un aeroplan pentru a

³³ Petre Andrei, *Jurnal...*, ed. cit., p. 33-34.

³⁴ Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, Editura Junimea, Iași, 1991, p. 14.

³⁵ *Ibidem*, p. 15.

pleca la Iași, de unde să iau familia cu mine. Dar imediat sunt anunțat că este convocat un Consiliu de Coroană pentru ora 12 și 20 de minute, chiar la Palat”³⁶.

Schimbarea de regim politic, produsă prin renunțarea la tron a lui Carol al II-lea și instaurarea regimului legionaro-antonescian nu puteau să nu se lase cu urmări pentru savantul Petre Andrei. A fost scos din învățământul superior din dispoziția lui Traian Brăileanu, a fost anchetat ca și alți demnitari din ordinul generalului Antonescu, iar Comisia pentru controlul averilor nu a avut ce să-i reproșeze³⁷.

Iată ce își amintea Petru P. Andrei: „A început să fie tracasat, insultat, amenințat, înjuriile curgeau. Formulele cele mai draconice au început să fie aplicate tatei pentru a-l înspăimânta, deruta... A fost chemat să scrie memorii și justificări pentru «averea» deținută. Și ce avere... Au început să curgă scrisorile de amenințare, primea coli de hârtie drapate cu negru, iar în mijloc fiind scris stâlcit numele lui, unele purtau și un număr, care poate reprezenta ceva în ierarhia anunțurilor mortuare. Profesorul de sociologie Traian Brăileanu, legionar, ministrul Educației, îl trece pe lista profesorilor indezirabili care urmau să fie scoși din învățământ. În aceste condiții, ambasadorul Turciei la București, Sufi Tarihoer, profesor de istorie, îi oferă găzduire în locuința sa, din Turcia. Aceeași propunere o face și colegul său Andrei Oțetea, care îl va îndemna să se ascundă temporar la Sibiel. Dar tata a refuzat categoric, afirmând categoric: ce rău am tăcut eu oamenilor? Pe cine am năpăstuit vreodată? Accept să fiu judecat, dar de cine și de ce? Mai mult îl îngrijora soarta familiei decât a sa. Tata era un om extrem de milos, nu agrea actele de violență. Cât a rugat pe Armand Călinescu să dispună punerea în libertate a profesorului de logică Nae Ionescu, de orientare de dreapta, pentru că era bolnav de plămâni! Sau alt exemplu: doctorul Poliacu, comandant legionar, locuia peste drum de noi, fusese internat în lagărul de la Vaslui. Și pentru el, care avea mai mulți copii, a intervenit ca să fie eliberat. Și a fost pus în libertate. Când a murit tata, doctorul Poliacu era primar, casa noastră era încercuită de legionari, am găsit poarta acestuia închisă pentru noi. Omul, profesorul Andrei a protestat cu tărie împotriva execuțiilor, fără judecată, în urma asasinării lui Armand Călinescu. Așa era el, dur în concepțiile științifice și politice; blând, generos și cald în viața zilnică... *Andrei Petre nu a fost niciodată un om fricos*. Oare de ce se uită atât de ușor că el, la cererea sa, a plecat pe front în timpul primului război mondial? Era omul conștiinței, al răspunsului loial, nu era adeptul ascunderii după voal, era împotriva celor care luptau cu cuțitele lungi la ascunzișul întunericului. Chiar în acest cadru, ultima sa scrisoare, de o luciditate uluitoare, nu relevă deloc sentimentul de frică, ci acel de protest, de refuz al abdicării de la propriile convingeri și neacceptare a umilinței. În opinia mea a fost un gest de nemărginită durere, față de familia sa, dar de mare curaj și înaltă demnitate față de societate. Formula aleasă de-a nu accepta măcelul pe care îl prevedea era în ultimă instanță *tot o sfidare și nu o îngenunchere*. Desigur, acestea sînt impresii-memorii ale fiului, care poate fi catalogat subiectiv. Să lăsăm însă timpul, cel mai bun judecător, să lămurească faptele”³⁸.

Ordinul de percheziție și de ridicare a lui Petre Andrei a fost înmănat, personal, de Ilie Vlad Sturdza, șeful politic al județului Iași, mare comandant în ierarhia legionară, reprezentant al Centrului, fiul Ministrului de externe. Ordinul de percheziție și de ridicare a fost aprobat de parchet și de judecătorul de instrucție, pe baza unor înalte dispoziții.

Ion Vlasie face o importantă afirmație care relevă faptul că Petre Andrei cunoștea sau cel puțin bănuia soarta care îl aștepta, mai cu seamă după ce a văzut semnătura lui Ilie Vlad Sturdza: „Profesorul, poate nu știți, îmi ceruse cu vreo săptămână mai înainte o întâlnire pe una din străzile mai laterale. Cu acea ocazie, trecând în revistă evenimentele, și mai ales situația oamenilor politici, profesorului i-a scăpat o reflecție în legătură cu Victor Iamandi, care, mai târziu, m-a făcut să-mi explic ușor hotărârea ce l-a dus la deznodământul tragic”.

³⁶ Petre Andrei, *Jurnal...* ed cit, pp. 88-89.

³⁷ *Ibidem*, pp. 33-34.

³⁸ *Ibidem*, p. 34-35.

Iată ce își amintea Petru P. Andrei: „Sînt mai bine de 15 ani de cînd mama mea a primit o scrisoare de la Ion Vlășie, chestorul care l-a condus pe acel ce-a fost profesorul Andrei la palatul regal, pentru a depune jurămîntul, și care a primit misiunea de-a efectua percheziția și de a-l ridica de la domiciliu... pentru a fi condus *unde*. Să nu uităm că tot de la masa de lucru a fost ridicat și N. Iorga pentru a fi condus *unde*... Iată și o încheiere care merită să fie reținută, tot din aceeași sursă: «Și câți oare... dintre oamenii politici n-au fost salvați atunci, de la soarta ce le era rezervată, prin acest sacrificiu al profesorului Andrei? Și-au pus ei, la acea vreme întrebarea?»³⁹.

Opinăm și noi ca și autorul rîndurilor de mai sus că supremul sacrificiu al lui Petre Andrei a favorizat salvarea altor intelectuali din epocă. Și lista lor era lungă. La aceasta mai adaug: reacția presei interne și externe a contribuit enorm prin popularizarea noii crime, la amânarea altor și altor înregistrați pe listele negre. Amânarea crimelor a echivalat cu salvarea lor.

Firește se mai ridică o întrebare: de ce oare omul de catedră a fost printre primii care, după preluarea puterii de către legionari, a trebuit să fie arestat, toate celelalte victime ale asasinilor fiind arestate ulterior?

Valorificarea operei lui Petre Andrei

În afara calității sale cu totul excepțională, destinul antum al creației savantului Petre Andrei nu anunța nimic din ceea ce va urma. În perioada 1913-1940 au apărut numeroase studii, eseuri, articole șicărți. În plus, diferite cursuri universitare erau în faze avansate de redactare, fără a fi însă publicate. Fractura apărută în istoria noastră după 1947 va forța suspendarea evoluției firești a acestei opere. Avem toate motivele să considerăm că, în absența unei asemenea situații, ar fi apărut nenumărate studii ale principalelor lucrări, s-ar fi editat operele complete însoțite de contribuții remarcabile la studierea fiecărei lucrări, colaboratorii săi apropiați ar fi continuat direcțiile deschise de maestru ș.a.m.d.. În locul acestora, tăcerea a domnit timp de trei decenii.

Regimul comunist se afla în fața unei dileme atunci cînd se concentra pe „cazul” Petre Andrei: pe de o parte, ca fost înalt demnitar înainte de 1940, introducerea sa la index era în logica absurdă a sistemului; pe de altă parte, după formula „dușmanul dușmanului meu este prietenul meu”, deci ca adversar declarat al fascismului, Petre Andrei putea fi „reabilitat”. Inevitabil, schimbările din sistem au condus la schimbări ale atitudinii și sifață de moștenirea culturală a lui Petre Andrei. Până spre sfârșitul deceniului al șaptelea, prima interpretare a primat. Odată cu perioada de relativă deschidere din ultima parte a deceniului al șaptelea și începutul deceniului următor, cea de a doua interpretare precumpănește. Astfel, după trei decenii, firul s-a reînnoțat. Cea de a doua ediție a lucrării *Sociologie generală*, apărută în anii '80, precum și cele patru volume ale *Operele sociologice*, tipărite în perioada 1973-1983, marchează o întoarcere triumfală, deșicondiționată. La finalul „Notei asupra ediției, apărută în 1973, sub egida Academiei Române, publicată în deschiderea primului volum al *Operele*, se arată că editia cuprinde „o selecție din lucrările, studiile, cursurile, articolele, notele etc. lui Petre Andrei. Ea are la bază edițiile princeps publicate de autor; manuscrisele sale nepublicate; lucrările pregătite de el doar parțial pentru editia a II-a, dar nefinalizate; articole și studii publicate în diverse reviste de specialitate, materiale inedite (note, conspecte etc.), cursuri universitare. Notele de subsol aparțin autorului. Notele și comentariile de la subsolul paginilor indicate prin asterix cât și notele indicate prin (1), (2), (3) etc. de la sfârșitul volumului sunt ale editorului. Semnul... aparține lui Petre Andrei. Textele omise sunt marcate prin semnele [...] (...), precizările ori sistematizările de capitole, de paragrafe etc. sînt încadrate prin []”⁴⁰. Este vorba, desigur, despre acele „croșete” care au devenit un coșmar

³⁹ *Ibidem*, p. 36.

⁴⁰ Petre Andrei, *Opere sociologice*, vol. I, Editura Academiei RSR, București, 1973, pp. 6-7.

pentru domnul Petru P. Andrei, fiul ilustrului gânditor. Chiar în aceste condiții, și dincolo de orice reproșuri care se pot aduce atât ediției cât și editorilor, reeditarea operei lui Petre Andrei în anii '70 a reprezentat un câștig incontestabil.

Un alt act de dreptate a fost săvârșit de Academia Română în anul 1991, când la 21 decembrie, Petre Andrei a fost primit post-mortem în sânul Academiei Române, Petru P. Andrei primind diploma semnată de președintele Mihai Drăgănescu.

În ceea ce privește Fundația Academică „Petre Andrei”, acțiunea de apropiere firească de memoria și de opera savantului a inclus două principale categorii complementare de activități. Pe de o parte, prin însăși înființarea și activitatea ei, Fundația promovează continuu personalitatea lui Petre Andrei. Sesiunile de comunicări științifice, simpoziioanele, prelegerile publice, lucrările apărute în cele opt serii ale publicațiilor „Petre Andrei” îi perpetuează memoria marelui gânditor. Strâns legat de aceasta, poate cea mai importantă realizare este Universitatea „Petre Andrei”, impunându-se ca una dintre cele mai valoroase instituții de învățământ superior din țară, reprezintă deja un reper constant în contextul lumii academice. Pe lângă contribuția adusă în țară, Universitatea „Petre Andrei” a făcut ca numele savantului și segmente importante ale operei lui să ajungă din India până în America de Sud, din Europa Occidentală până în America de Nord sau Africa de Sud. Pe de altă parte, o atenție deosebită a fost acordată republicării operei sale fără amputări, dar și cu modificările pe care autorul le tăcuse după prima publicare a diferitelor lucrări. Seria *Petre Andrei. Omul și Opera* cuprinde până în prezent nouă titluri. Ne vom referi în continuare pe scurt la fiecare dintre acestea, pentru a-i oferi, astfel, cuvântul lui Petre Andrei.

Volumul de deschidere al seriei, *Jurnal, Memorialistică, Corespondență*, cuprinde jurnalul politic din perioada 1938-1940, dosarul militar personal, scrisorile (dintre care cele mai multe publicate întâia oară) precum și amintirile profesorului Petru P. Andrei despre tatăl său. Iată ce i-a scris savantul soției sale: „Îți las această scrisoare, ultima mea mărturisire, izvorâtă dintr-un suflet chinuit, obosit de viață și dezgustat peste măsură de toate minciunile și ticăloșiile omenești... Am fost însuflețit în tot ceea ce am făcut de cele mai bune intenții și de cele mai frumoase sentimente de omenie, de iubire pentru cei mici și obidiți, de dreptate pentru toți. Nu am nimic pe conștiință, nici un fel de pată în viața mea”⁴¹. Iar aceste cuvinte sunt rostite de către cineva care a plecat voluntar pe front ca să lupte în linia întâi!

Extraordinara sa capacitate de previziune, plecând de la o minuțioasă analiză a trecutului și prezentului, se împletește în studiul intitulat *Fascismul* cu tăria de caracter, oferindu-ne încă din 1927 o imagine cutremurător de convingătoare asupra totalitarismelor ce vor măcina Europa mai bine de jumătate de veac: „După cum se poate vedea din succinta înfățișare a fascismului, așa cum am făcut-o din acest studiu, nu avem de a face cu o teorie nouă, ci cu o însăilare de elemente variate, care aparțin altor concepții diferite și uneori opuse între ele, cum sunt naționalismul, sindicalismul și bolșevismul.”⁴²

Realitatea crudă, întunecată a epocii în care au fost elaborate textele adunate în volumul *Despre ideal. Despre fericire. Valorile estetice și teoria empatiei*, a fost dureros receptată de gânditor. Oare preocuparea pentru teme cum ar fi fericirea sau esteticul nu înseamnă îndepărtarea de realitate, semnul unei tendințe evazioniste? Era însă doar o întrebare răsărită din preaplinul dragostei față de oameni.

O importantă contribuție a Fundației Academice „Petre Andrei” în direcția publicării operei patronului ei spiritual este reprezentată de apariția volumului *Petre Andrei: Discursuri parlamentare* (1929-1933). Discursurile și intervențiile sunt reproduse după *Monitorul Oficial* și sunt însoțite, pentru o mai bună inserare în context, de replicile altor membri ai Adunării Deputaților, cum ar fi Pamfil Șeicaru, Virgil Madgearu, Mihai Ralea, Mihail Manoilescu ș.a.

⁴¹ Petre Andrei, *Jurnal...*, ed. cit., p. 135.

⁴² Petre Andrei, *Fascismul*, Ediție îngrijită de Petru P. Andrei, Cătălin Bordianu, Doru Tompea, Editura Neuron, Focșani, 1995, p. 25.

De o importanță aparte în peisajul cultural românesc, lucrarea *Sociologie generală* apare pentru prima oară în forma completată în anul 1997, la Editura Polirom. În contextul, nefericitelor bătălii ce se duc astăzi în general în spațiul academic românesc și în special în cel ieșean, câteva cuvinte ale savantului pot fi lămuritoare pentru cei ce nu s-au închis definitiv într-un univers paralel: „Pe lângă cercetarea științifică și crearea științei, care formează esența ei și îi justifică dreptul la existență, universitatea trebuie să își propună încă două ținte, și anume: formarea personalității spirituale a studentului și pregătirea pentru o profesiune.”⁴³ Și deoarece exista o discrepanță între numărul absolvenților și cel al locurilor de muncă adecvate, „s-a ajuns chiar la ideea limitării numărului de studenți care trebuie primiți în universități, la așa-numitul *numerus clausus* (...) La cultură [însă] trebuie să aibă acces oricine, cât mai mulți – statul nu are a se teme de lumină, ci de întuneric”⁴⁴. Cu atât mai mult ar trebui să reflectăm asupra acestor cuvinte acum când, cu tot aportul învățământului superior particular, România se află pe ultimul loc în Europa ca procent de studenți în cadrul populației, iar penultima clasată are un procent aproape dublu față de al nostru!

În constituirea volumului *Prelegeri de istoria filosofiei de la Kant la Schopenhauer* am apelat la unele materiale inedite. Pe lângă textul prelegerilor de filosofie ținute în anii '20 la Universitatea „Al. I. Cuza”, text publicat în volumul IV al *Operele sociologice* în anul 1983, mai apare un amplu studiu despre *Critica rațiunii pure*, redactat pe baza unui manuscris, precum și unele „note” extrase din fișele de lectură ale lui Petre Andrei.

A urmat *Filosofia valorii*, teza sa de doctorat, care, în ediția îngrijită de noi, este însoțită de alte patru articole și studii care abordează aceeași tematică. Crezul autorului este prezentat fără echivoc: „Valoarea culturală supremă este *umanitatea*, adică realizarea conceptului celei mai desăvârșite moralități și conștiințe a umanității (...) Valorile politice nu sunt de sine stătătoare, ci sunt subordonate celor culturale”⁴⁵.

În volumul *Sociologia revoluției. Studii de sociologie politică*, am inclus de asemenea mai multe studii complementare temei abordate în textul cu același nume publicat în anul 1921. Adept consecvent al schimbării prin evoluție și nu prin revoluție, Petre Andrei ne indică totuși forma acceptabilă de revoluție: „Adevărata revoluție, de care are nevoie societatea actuală, e *revoluția spiritului*, care trebuie să arate individului un ideal superior egoismului biologic, care să-l facă pe om să simtă solidaritatea lui cu umanitatea întreagă, înfățișându-i noblețe și demnitatea muncii ca scopuri imediate ale vieții sale”⁴⁶.

Cel de-al nouălea volum apărut în seria *Petre Andrei. Omul și Opera*, în 1999, conține prelegerile de *Etică* susținute de marele gânditor la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, în anul universitar 1934-1935. Subliniind ideea că discursul etic este, practic, inseparabil de condiția umană, savantul ieșean dorea să sugereze că individul uman este, în fapt, supus influenței sociale și că numai plecând de la defectele societății actuale se poate proiecta idealul unei societăți viitoare, mai bună. Un demers cu atât mai actual cu cât societatea românească traversează o perioadă de intense transformări ale structurii sociale.

A fost un moment de fericire nedisimulată pentru Petru P. Andrei invitarea domniei Sale, alături de mine, la Sesiunea Solemnă a Academiei Române, pe 31 decembrie 2001, în Aula acesteia, pentru a ni se înmâna Premiul Ion Petrovici al Academiei Române pentru lucrarea *Etică* și pentru întreaga activitate editorială.

Editarea operei savantului Petre Andrei în unele ediții, atât în limba română cât și în limba engleză, s-a realizat în colaborare cu editura Tipo Moldova din Iași. În această urmă ediție au fost adăugate și alte volume cum ar fi: *Manual de Sociologie pentru licee și școli*

⁴³ Petre Andrei, *Sociologie generală*, Ediția a IV-a, Editura Polirom, Iași, 1999. p. 11.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 24.

⁴⁵ Petre Andrei, *Filosofia valorii*, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 140.

⁴⁶ Petre Andrei, „Sociologia revoluției”, în *Manual de Sociologie pentru licee și școli normale. Sociologia Revoluției. Fascismul*, Tomul VIII, vol. 1, Editura Tipo Moldova, Iași, p. 283.

normale și *Probleme de sociologie*. Această galerie precum și editarea Seriei Works, în ediție bilingvă, în cinci volume a fost realizată de Doru Tompea și Cătălin Bordeianu.

În loc de concluzii, vom reda formularea din necrologul apărut în *Revista de filosofie* (iulie-decembrie 1940), condusă de C. Rădulescu-Motru: **CARACTER ȘI O ÎNALTĂ SEMNIFICAȚIE UMANĂ**.

BIBLIOGRAFIE

Lucrări

ANDREI, Petre, *Fascismul*, Ediție îngrijită de Petru P. Andrei, Cătălin Bordianu, Doru Tompea, Editura Neuron, Focșani, 1995.

ANDREI, Petre, *Filosofia valorii* (cu o prefață semnată de Dimitrie Gusti), Fundația Regele Mihai I, 1945.

ANDREI, Petre, *Filosofia valorii*, Editura Polirom, Iași, 1997.

ANDREI, Petre, *Opere sociologice*, vol. I, Editura Academiei RSR, București, 1973.

ANDREI, Petre, *Opere sociologice*, Vol. IV, ediție Mircea Măciu, Editura Academiei, București, 1983.

ANDREI, Petre, „Sociologia revoluției”, în *Manual de Sociologie pentru licee și școli normale. Sociologia Revoluției. Fascismul*, Tomul VIII, vol. 1, Editura Tipo Moldova, Iași.

ANDREI, Petre, *Sociologie generală*, Ediția a IV-a, Editura Polirom, Iași, 1999.

ANDREI, Petru P., *Petre Andrei. Jurnal. Memorialistică. Corespondență*, Editura Graphix, Iași, 1993.

CAROL AL II-LEA, *Însemnări zilnice*, vol. 2, Casa de editură și presă „Șansa”, 1996.

COCOȘ, Vasile, *Liceul „Nicolae Bălcescu” Brăila, 1893-1963*, Brăila, 1970.

DOBRINESCU, Valeriu Florin, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, Iași, Editura Junimea, 1991.

FUNDAȚIA ACADEMICĂ „PETRE ANDREI”, *Comemorări U.N.E.S.C.O., Centenar Petre Andrei*, Iași, 1991.

GAFENCU, Grigore, *Însemnări politice*, Humanitas, București, 1991.

PAUL AL ROMÂNIEI, *Carol al II-lea rege al României*, Editura Holding Reporter, București,

PETRIȘOR, Diana, *Confesiuni. Petru P. Andrei*, Editura Ankarom, Iași, 1997.

PETROVICI, Ion, *De-a lungul unei vieți. Amintiri*, ESPLA, București, 1966.

SCURTU, Ioan, *Contribuții privind viața politică din România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

SCURTU, Ioan, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*, București, Editura Litera, 1975.

Documente

Arhiva Ministerului Apărării Naționale, *Memoriu Original*, Lt. rez. Andrei C. Petre, Cr. 134.

Arhivele Statului București, fond *Președ. Cons. de Min.*, Dosar 57, 1940.

Arhivele Statului Iași, fond Facultatea de Litere, Dosar 912.

Arhivele Statului Iași, fond Facultatea de Litere, vol. XII.

Arhivele Statului Iași, fond *Liceul Național*, Dosar 2, 1914.

Arhivele Statului Iași, *Liceul Militar*, Dosar 126.

Arhivele Statului Iași, fond *Universitatea „Al. I. Cuza”*, *Registrul cu procese verbale ale ședințelor Senatului Universitar, 1923-1924*.

Biblioteca Centrală de Stat, fond Alexandru St. Georges, *Corespondență Ion Petrovici*, S2(2) XXV.

Monitorul Oficial nr. 2, duminică 6 ianuarie 1929.

Monitorul Oficial nr. 97, Dezbaterile Adunării Deputaților, 22 octombrie 1929.

Revista Arhivelor, anul XLVII, vol. XXXII, Nr. 2, 1970.